

Skvotiranje in direktna skrb za urbani prostor: primer Participativne ljubljanske avtonomne cone (PLAC)

Sandi Abram

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Univerza v Ljubljani, Slovenija

sandi.abram@ff.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8257-4352>

Prispevek se ukvarja z vprašanjem, kako skvoterska skupnosti razume in uresničuje direktno skrb za urbani prostor v razmerah gentrifkacije in elitizacije mesta. Na primeru Participativne ljubljanske avtonomne cone (PLAC), zaskvotiranega ozemlja nekdanje delavske menze, besedilo tematizira uprstorjenje skrbi v krajini, skozi krajino in za krajino kot izkušnje solidarnosti in odnosov v vsakdanjem materialnem življenju ljudi in neljudi, ki zajema relacijske, prostorske in politične razsežnosti skrbi.

▪ **Ključne besede:** skrb, direktno skrbstveno delo, skvotiranje, urbani prostor, avtonomni prostori, Participativna ljubljanska avtonomna cona (PLAC)

The paper explores how the squatting community comprehends and implements direct care for urban space in the context of gentrification and elitisation of the city. Drawing on the case of the Participatory Ljubljana Autonomous Zone (PLAC), a squatted area previously serving as a workers' canteen, this examination foregrounds the spatialisation of care within, through, and for the landscape as a way to demonstrate solidarity and foster relationships in the everyday lives of both humans and non-humans, encompassing relational, spatial, and political realms of care.

▪ **Keywords:** care, direct care, direct care work, squatting, urban space, autonomous spaces, Participatory Ljubljana Autonomous Zone (PLAC)

Uvod

Pisali so se zimski meseci leta 2020, ko so nas doleteli izredni ukrepi za zajezitev širjenja novega koronavirusa. Tedanje izredne razmere niso prinesle zgolj omejitve gibanja, prepovedi združevanja, obveznega nošenja mask, razkuževanja rok in policijske ure, temveč so mnoge na družbenem robu prikrajšale za osnovno pravico do dostojnega življenja. Ukrepi, zaradi katerih se je zaprl marsikateri del javne infrastrukture, so namreč za najranljivejše skupine, kot so npr. brezdomne osebe, pomenili grobo okrnitev dostopa do začasnega varnega zatočišča, rednih toplih obrokov, pitne vode in drugih osnovnih higienskih, zdravstvenih in preventivnih razmer za dostojno življenje. V takšnem distopičnem kontekstu, ki je vodil v propad glavnine institucionalnega humanitarnega sistema in stopnjevanje socialnih stisk, je bila krilatica *#ostanidoma* kvečjemu ciničen odsev popolne brezbriznosti vladajočih. Pa vendar so, če parafraziram besede Antonia Gramscija, razmere pesimizma intelekta rodile optimizem volje. Ena izmed značilnosti korona-krize je bila prav solidarnost, ki je v Ljubljani dobila središče v avtonomnih prostorih. Na razmere se je Avtonomna

tovarna Rog, podobno kot med begunsko krizo, nemudoma odzvala s političnim projektom, v okviru katerega so na terenu obiskovali brezdomne osebe. Oskrbovali so jih z osnovnimi življenjskimi potrebščinami in s pogovorom, druženjem, toplimi obroki in osnovno zdravstveno oskrbo lajšali njihov vsakdan na ulici. Z izobešanjem letakov, kjer je vsak lahko napisal, kaj potrebuje in kaj lahko ogroženim skupinam nudi, si je samoorganizirana skupina obenem prizadevala stkati neformalne skrbstvene mreže v neposredni sosesčini Roga.

V prispevku, podobno kot v uvodnem primeru, premišlujem o direktni skrbi za urbano krajino v avtonomnih prostorih v času skrbstvene, stanovanjske oziroma, kot to splošno imenujejo, »urbane krize« (Weaver, 2017).¹ Medtem ko so se raziskave pri nas prvenstveno ukvarjale z družbenimi gibanji in avtonomnimi prostori kot viri direktnega socialnega dela (Flaker, 2012; Hrvatina, 2016), me v tem primeru zanima, kako se direktno skrbstveno delo iz avtonomnih prostorov vpenja v širši urbani prostor. Direktno skrb oziroma direktno skrbstveno delo (*direct care work*) pojmujem kot obliko političnega udejstvovanja, pri katerem si posamezniki ali skupine ob nenehni refleksiji in samokritiki prizadevajo zamišljati nova načela udejanjanja skrbi in (so)ustvariti razpršene mreže brez posrednikov ali legalističnih okvirov, da bi uresničili skrbi v nasprotju, a vseeno v trenutnem družbenem redu. Direktna skrb se lahko kaže kot oblika zunajinstitucionalnega dela v samoniklih skupnostih v začasnih ali trajnih avtonomnih prostorih in je osnovana na načelih direktne demokracije, samoorganizacije, nehierarhičnosti, solidarnosti in vzajemne pomoči s ciljem doseči zeleno družbeno transformacijo. Direktno skrbstveno delo se opira na in prepleta z zapuščino radikalnega, neposrednega, ljudskega in samoorganiziranega socialnega dela in družbenih gibanj (gl. Hrvatina, 2016).

Na primeru Participativne ljubljanske avtonomne cone (v nadaljevanju PLAC), zaskvotiranega območja nekdanje menze v Ljubljani,² skušam razumeti, kako PLAC

¹ Urbana kriza se na poveden način kaže tudi v rasti števila nepremičninskih oglasov na območju Ljubljane, v katerih zasledimo, da določeni najemodajalci v zameno za nevidno skrbstveno delo (oskrba starejših in otrok, hišnih ljubljencev ipd.) ponujajo sorazmerno nižjo najemnino. Takšne izkoriščevalske prakse poglabljajo neenakosti in razmerja moči, saj prihaja do vse večjega prepletanja med poblagovljenjem, privatizacijo in financiacijo tako oskrbe kot stanovanj v urbanem prostoru.

² Za sodobno urbano skvotiranje ali skvotanje, predvsem tisto, kakor se je v evropskem prostoru razvijalo od 80. let 20. stoletja, sta značilni zasedba in priposestvanje praznih, nenaseljenih in neuporabljenih prostorov ali zemljišč, da bi jih ponovno uporabili brez soglasja lastnika nepremičnine (Babić, 2013; Vasudevan, 2017). Skvotiranje je zgolj ena od praks ustvarjanja avtonomnih prostorov, kjer si »ljudje z združevanjem upora in ustvarjalnosti prizadevajo za vzpostavitev nekapitalističnih, egalitarnih in solidarnostnih oblik politične, družbene in ekonomske ureditve« (Pickerill, Chatterton, 2006: 730). Avtonomni prostori so lahko začasni ali trajni (prim. Foucault, 2008). Začasni avtonomni prostori so tisti trenutki upora, ki se jim posreči osvoboditi prostor, čas ali domišljijo (Bey, 1985), npr. protestne akcije na ulici, zasedbeniška taborjenja in delavske blokade pred tovarnami. Trajni avtonomni prostori so stalnejše in dolgotrajnejše oblike uprostorjenja alternativnih samoorganiziranih skupnosti, npr. hekerske mreže, komune ali skvoti (Bey, 1993). V Sloveniji se skvoti oziroma avtonomni prostori tesno prepletajo s »samoniklimi prizorišči« (Muršič, 2011), ki jih opredeljujemo kot nevladne, neformalne in nehierarhične organizacije, javne skupnostne prostore ter skupnosti mladih (prav tam).

kot samonikla skupnost v razmerah privatizacije javnega uresničuje direktno skrb za urbani prostor z »razvezo« (Mignolo, 2007) od kapitala in države ter onkraj intimne in zasebne sfere. Prav tako želim prikazati oblike politizirane skrbi za nekdanje degradirano območje, sososko in splošneje za prihodnji razvoj mesta, ki naj bi kolektivno ustvarjal samoniklo skrbstveno infrastrukturo kot temeljni pogoj solidarnosti in skupnostnega delovanja. V besedilu tematiziram epistemološke težnje razmeroma novega skrbstvenega obrata. Nadalje v prispevku izpeljem idejo »skrbi v« (*care within*) kot uprostorjanja skrbi v krajini, skozi krajino in za krajino. »Skrb v« pojmem kot relacijsko izkušnjo solidarnosti in kot odnos soudeležbe v vsakdanjem življenju ljudi in neljudi; sestavljajo jo in nenehno preoblikujejo tudi kraji in prostori, v katerih vznikajo.

Prispevek temelji na etnografskem terenskem raziskovanju v PLAC-u med septembrom 2022 in marcem 2023. V tem času sem se neposredno udeleževal tamkajšnjih odprtih dogodkov, nemalokrat sem zavihal rokave pri raznoterih internih aktivnostih ali pa se s tovariši, prijatelji, kolegi, znanci in novimi sogovorniki pomenkoval o skvotu med hojo ali kolesarjenjem med mestnim središčem in PLAC-om. Ob raznih interakcijah v PLAC-u in zunaj njega sem opravil na desetine neformalnih pogovorov, ves čas pa sem opazoval s soudeležbo, pisal terenski dnevnik in fotografsko dokumentiral dogajanje. Na podlagi opažanj sem z osmimi osebami, ki so bile med aktivnejšimi v PLAC-u, opravil še poglobljene polstrukturirane intervjuje. Od začetka reapropriacije prostora sem zbiral tudi najrazličnejše gradivo, npr. medijske objave, uradne odzive, objave na družbenih omrežjih, pisma podpore, transkripcije tiskovnih konferenc ipd. Prispevek temelji na militantni etnografiji kot alternativni raziskovalni metodi in politični *praxis*, ki predpostavlja politično angažirano in sodelovalno obliko opazovanja s soudeležbo v levičarskih družbenih gibanjih *in* skupaj z njimi (Juris, 2007; gl. tudi Tamše, 2013).

Od skrbi zase do skupninjenja skrbi

Skrb je bila predmet številnih debat v filozofiji (Vezeau, Schroeder, 1991; Tronto, 2013; Hrženjak, 2018; Groys, 2022), zasluge za kritično obarvan premislek skrbi na polju družboslovno-humanistične misli pa so imeli predvsem feministični tokovi od 70. let prejšnjega stoletja. Med tedaj najvplivnejšimi teorijami in praksami so bila prizadevanja za priznavanje reproduktivnega dela, premisleki o skrbi in gospodinjstvem delu ter rekonceptualizacije skrbi kot etičnega delovanja (Gabauer idr., 2022: 4). Feministični pristopi in preišljevanja skrbi so v nadaljnjih desetletjih vtisnili neizbrisen pečat v številnih disciplinah, mdr. tudi v raziskavah urbanega prostora, migracij in državljanstva (prav tam; gl. tudi Tsavdaroglou idr., 2019), niso pa zaobšli niti antropologije (npr. Alber, Drotbohm, 2015; Buch, 2015; Cook, Trundle, 2020). Povedano drugače, polje skrbi odpre vrata novim epistemološkim in metodološkim razumevanjem medsebojnih odnosov, ki ponujajo svež okvir za razumevanje vsakdanjih družbenih praks.

Vprašanju (re)politizacije družbene reprodukcije v vsakdanjem življenju sta sicer namenili pozornost že Berenice Fisher in Joan C. Tronto (1990) v poglavju 'Toward a Feminist Theory of Caring' (K feministični teoriji skrbi). Pri njenem premisleku koncepta skrbi gre pravzaprav za pronicljiv, po nekaterih kritikah nemara tudi preširok (Tronto, 2013: 19) prispevek k upomenjanju skrbi v registrih telesa in prostora. V znameniti in pogosto navajani definiciji namreč pravita, da moramo skrb obravnavati kot dejavnost, »ki vključuje vse, kar počnemo z namenom, da bi ohranili, nadaljevali in vzdrževali svoj 'svet', da bi lahko v njem čim bolje živeli. Ta svet zajema naša telesa, nas same in naše okolje, torej vse, kar skušamo medsebojno preplesti v kompleksno mrežo za ohranjanje življenja« (Fisher, Tronto, 1990: 40; poudarek v izvorniku).

Zdi se, da feministična zapuščina teoretizacije skrbi in njen dokaj nedaven prenos v urbane raziskave, naposled pa tudi njen prevzem v drugih sorodnih vedah, na inovativen način obudijo marksistično razumevanje produkcije prostora. Premisa uprostorjenja skrbi, ki se nam nemara dozdeva v obliki artikulacije »skrbstvenega obrata« (gl. spodaj), se ujema z Lefebvrovo trditvijo (2013), po kateri je (urbani) prostor vedno družben in v nenehni (družbeni) produkciji. Lefebvre je prevladujočo obliko poblagovljenja prostora v kapitalizmu namreč imel za abstraktni prostor; zanj je to prostor, ki je zvezan z državo, tehnokracijo in patriarhatom. Nasproti mu je postavil čutni prostor kot obliko prostora emancipacije, ki uhaja poblagovljenju, saj se osredinja na telo, telesno zaznavo (Lefebvre, 2013) – in, po analogiji (Fisher, Tronto, 1990), na skrb. Tako kot skrb tudi prostor ni nikoli dan sam po sebi, temveč je v nepretrganem zamišljanju, transformaciji in nastajanju. Je produkt različnih interesov, kapitalov, bojev. Prakse, režimi in strukture skrbi, ki jih lahko najdemo v mestu, v lokalnih institucijah, soseskah, sorodstvih ali gospodinjstvih, tako niso zgolj domena od zgoraj navzdol sprejetih nacionalnih, regionalnih ali lokalnih predpisov, ampak se oblikujejo samoniklo, od spodaj navzgor (*bottom-up*) oziroma horizontalno (*bottom-bottom*), kot prakse skrbstvenih skupnosti (Gabauer, Lebuhn, 2022: 167; gl. tudi Mody, 2020; Gutiérrez Sánchez, 2021). Zaradi izkušenj, praks, režimov in struktur skrbi je zato pozornost usmerjena še na širši družbeni in politični kontekst – v tem primeru na urbani prostor. Če strnemo, sta skrb in oskrba »povsem družbeni dejavnosti, vedno sestavljeni iz vidikov krajev, v katerih nastajata« (Parr, Philo, 2003: 472).

Iz razumevanja pomena kraja v odnosu do skrbi je naposled vzklikl koncept »skrbstvenih krajin« (*carescapes*). Geografinja Sophie Bowlby (2012) je izraz prvič uporabila pred več kot desetletjem, da bi prikazala prostorsko-časovni kontekst dostopa do virov in storitev oskrbe (prim. McKie idr., 2002; Lawson, 2007; Milligan, Wiles, 2010). Pozneje se je koncept uveljavil v različnih disciplinah, tudi v medicinski antropologiji (npr. Seo, 2020), redkeje pa v urbani antropologiji. Shu-Mei Huang (2015: xvi) je npr. z urbani skrbstvenimi krajinami pojasnila, kako je lahko skrb osrednji element preučevanja urbane krajine in vsakdanjega življenja. Z interdisciplinarnim pristopom je na primeru Hongkonga pokazala, da se skrbstvene krajine »dogajajo ob vprašanjih

stanovanjske oskrbe, socialnega varstva, porodniškega varstva in oskrbe starejših« (Huang, 2015: 8). Mestne politike in urbanistično načrtovanje, ki je osredinjeno izključno na skrbi za dobiček, neizogibno prispevajo k razmahu družbenega razslojevanja, saj spremenijo prostore, prej namenjene skrbstvenim praksam, v prostore za nepremičninske špekulacije in naložbe (prav tam).

Produkcija (abstraktnega) prostora, v kateri zaradi privatizacije za ceno življenja Drugih prihaja do izrazitega »skrbstvenega primanjkljaja« (Mee, 2009), ni nujno premočrtna. »Neusmiljenemu buldožerju homogenizacije« (Zukin, 2010: 7) urbanega prostora pogosto nasprotujejo politični subjekti, popisani v številnih etnografskih raziskavah (trans)lokalnih in transnacionalnih skvoterskih pobud, samoorganiziranih kolektivov in družbenih gibanj. Isabel Gutiérrez Sánchez (2021) je na primeru Aten obravnavala odziv lokalnih političnih pobud na begunsko krizo, ki tudi v času vse večjega razlaščenja, izključevanja, zapiranja in zatiranja uspešno ustvarjajo samonikle skrbstvene solidarnostne strukture. Na osnovi etnografskega preučevanja ljudske kuhinje, nastanitvenega centra za migrante in begunce ter skupnostnega centra v prestolnici Grčije je poudarila pomen temeljnih praks samoorganiziranih kolektivov in iniciativ. V večini primerov njihovo delovanje določajo skrb, sodelovanje, vzajemna pomoč in skupninjenje (*commoning*).³ Z vidika skrbstvenega dela, reappropriacija, rekonfiguracija in reaktivacija večinoma zapuščenih oziroma zanemarjenih stavb za naslavljanje vsakdanjih potreb določene deprivilegirane skupine (v njenem primeru migrantov in beguncev) ne pomeni zgolj aktivnega vpisovanja v urbani prostor, temveč vanj neposredno uvaja množico aktivnosti družbene reprodukcije, ki je bila dotlej vezana na gospodinjstvo, s tem pa prepuščena zasebni sferi nevidne, skrite in nepolitizirane skrbi (Gutiérrez Sánchez, 2021: 160).

Takšno politizacijo skrbi zagovarjajo teoretizacije etike skrbi (Tronto, 2013; Hrženjak, 2018) kot tudi množica nedavnih razprav o raznoterih skrbstvenih skupninah (*care commons*). Manuela Zechner je denimo na primeru soseske v Barceloni etnografsko preučevala skupninjenje skrbi, varstva in nege otrok (*childcare commons*) na treh ravneh: v neformalnih mrežah in lokalni solidarnostni ekonomiji, v samoorganiziranih vrtcih in v feministični mikropolitiki gibanja (in pozneje stranke) Barcelona en Comú. Vse tri ravni skupaj, tako Zechner (2022: 22), tvorijo skupnostni »ekosistem vzgoje in varstva otrok, ki deluje kot počasen, globok in daljnosežen proces družbene in politične preobrazbe« (gl. tudi Zechner 2021).

V nadaljevanju se bom z gledišča doslej navedenih tematizacij skrbi in skrbstvene krajine podrobno posvetil Participativni ljubljanski avtonomni coni.

³ Glagolnik skupninjenje uporabljam kot izpeljanko termina 'skupnina' (vs. 'skupno'), slovenske ustreznice angleškemu izrazu *commons* (glej Bogataj, 2012: 26). V prvotni, skoraj pozabljeni rabi je skupnina označevala skupno zemljo, na kateri so pasli kmetje in kajzarji (Makarovič, 1999: 295).

Avtonomni prostori in nastanek PLAC-a

PLAC je nedaven skvot v Ljubljani v južnem delu Bežigrada, v neposredni bližini Savskega naselja. Zapuščeno stavbo na Linhartovi cesti 43 je v zgodnjih dopoldanskih urah v soboto, 3. septembra 2022, za avtonomno cono razglasilo okoli 100 ljudi. Prostori nekdanje delavske menze Cestnega podjetja Ljubljana so po njegovem stečaju leta 2014 prešli pod Družbo za upravljanje terjatev bank (DUTB).⁴ Z ukinitvijo DUTB-ja konec leta 2022 sta bila celoten nepremičninski portfelj in premoženje DUTB-ja, vključno z okoliškim zemljiščem PLAC-a v izmeri približno 18.000 m², prenesena na Slovenski državni holding (SDH). V času pisanja prispevka je bila pravni lastnik nepremičnine bivšega cestno vzdrževalnega podjetja država, *de jure* si jo lasti SDH, *de facto* pa jo priposestvuje skvoterska skupnost.

Odzivi na reappropriacijo nepremičnine nekdanjega prehranskega obrata so bili raznovrstni, predvsem pa povedni. PLAC je v pičlih nekaj dneh po zasedbi prejel številna pisma podpore tako posameznikov kot tudi političnih skupin, družbenih gibanj, socialnih prostorov, sindikatov, zavodov, inštitutov in drugih organizacij na lokalni ter nacionalni ravni.⁵ Izjave v podporo PLAC-u so podpisale tako leve zunajparlamentarne stranke (npr. Pirati) kot tudi koalicijska Levica. Množični mediji so vse od prvega dne zasedbe o skvoterskem dogajanju obširno poročali v izrazito afirmativnem diskurzu.⁶ Zasedba je kaj kmalu dosegla tudi najvišje državne in občinske predstavnike. Ljubljanski župan in predsednik vlade sta bila v tednu dni po zasedbi pozvana, da posredujeta svoje mnenje o novoustanovljeni skupnosti.⁷ Skratka, PLAC ni zasedel zgolj stavbne strukture in okoliškega območja, temveč je zgolj v nekaj dneh dosegel vso slovensko javnost.

Čeprav se v tistem trenutku še nisem zavedal, se je moj vstop na etnografski teren pravzaprav začel že s prvim dnevom zasedbe PLAC-a, ko sem na popoldanskem dogajanju izrazil osebno podporo zasedbeni skupnosti. Namera o novem avtonomnem prostoru v

⁴ DUTB je bila ustanovljena leta 2013, da bi rešila slovenske banke z odkupom njihovih nedonosnih dolgov oziroma sredstev in preprodajo slednjih na trgu.

⁵ Prvi dan zasedbe so izjave podpore spisali Anarhistična pobuda Ljubljana, Študentska Fronta, Študentsko društvo Iskra in Glas kulturi. V naslednjih dveh dneh so podporo izrazili Gibanje za dostojno delo in socialno družbo, Študentske domove študentkam in študentom, Inštitut 8. marec, Ljubljana Odprto Mesto, Rdeča pesa, Rezistenca in Zadruga urbana. Do konca septembra so se jim pridružili še KUD Pekarna, stranka Levica, Organizacija za participatorno družbo, Poligon, Pritličje, Mladi za podnebno pravičnost, Radio Študent, Inštitut za politike prostora, Zavod Razvoj Maribor, Ustanova fundacija Sonda, Ambasada Svetlane Makarovič, Društvo za razvoj filmske kulture Maribor, Moment Maribor, Društvo Hiša!, Mladi za podnebno pravičnost Maribor idr.

⁶ Iz tedanjega diskurza množičnih medijev sta odstopala le dva medija – Nova24 in 24ur.com, ki sta PLAC komentirala izrazito negativno.

⁷ Ljubljanski župan je menil, da PLAC primarno ni zadeva občine, temveč je nadaljnja obravnava v rokah države, ki se pa bo morala odločiti, kaj »je bolj nujno – ali stanovanja, ali avtonomna cona« (Jankovič, 2022). Predsednik vlade je novo avtonomno cono načeloma pozdravil, a da bo (nelegalno) [sic!] zasedbo podpiral, zgolj dokler nepremičnina ne bo namenjena za kakšen drug, družbeno koristnejši namen, npr. stanovanjski, ko bo »računal na razumevanje skupnosti, da najde svoj prostor v k[a]kšni drugi opuščeni stavbi, ki ne bo imela take namembnosti. Ker nihče ni nad zakonom« (Golob, 2022).

Ljubljani je namreč med nekaterimi aktivističnimi skupinami radikalne levice že nekaj časa visela v zraku. O iskanju primernih prostorov za novo skupnost se je šušljalo že dlje časa.

V tem kontekstu velja omeniti, da je bila zadnja javna zasedba pred PLAC-om v Avtonomni tovarni Rog (v nadaljevanju AT Rog) leta 2006, njena skvoterska zgodba se je končala z nasilno deložacijo uporabnikov januarja 2021, v času krize ob epidemiji koronavirusa. Po letu 2020 sta močan politični zagon začela pridobivati mladinsko aktivistično organiziranje, z Mladinsko aktivistično organizacijo (MAO) v ospredju,⁸ in anarho-kvir gibanje.⁹

Hkrati je nujno omeniti še politično vrenje in instrumentalizacijo izrednih razmer med epidemijo. V luči tedanjega dogajanja je Anarhistična pobuda Ljubljana pozvala k ljudskemu protestu z balkonov in na začetku aprila 2020 sklicala prvi protest vrste *cacerolada*, pri katerem se z udarci po loncih povzroča hrup in izraža nezadovoljstvo. Upor z balkonov se je s kolesarskim protestom prvič preselil na ljubljanske ulice. V naslednjih mesecih so organizacijsko strukturo rednih petkovih protestov prevzeli drugi subjekti, združeni v politično iniciativo pod krovnim imenom Glas ljudstva (Anarhistična pobuda Ljubljana, 2021; Žagar, 2021). Po koncu rušilnih valov pandemije je po parlamentarnih volitvah 24. aprila 2022 oblast zasedla nova politična garnitura s koalicijo strank v sestavi Socialnih demokratov, Levica in Gibanje Svoboda.

Za PLAC je navedeni historiat pomemben, saj je protestniško gibanje Glas ljudstva v tedanji predvolilni kampanji vsem kandidacijskim strankam na državnozborskih volitvah premeteno podalo zahtevo, da se opredelijo o zaščiti avtonomnih prostorov (tedaj je bila pod vlado Janeza Janše na udaru še stavba na Metelkovi ulici 6, s tem pa tamkajšnje rezidenčne organizacije) oziroma iskanja nadomestnih (kot v primeru AT Rog). Podpore avtonomnim prostorom so tedaj obljubile stranke v bodoči koaliciji (tj. Socialni demokrati, Levica in Gibanje Svoboda) (Glas ljudstva, 2022). Marko, dejaven na takratnem zborovanju, opiše vzdušje:

Že v predorganizaciji nam je uspelo postaviti to zahtevo bodočim vladajočim. V svoji nevednosti so dejali, da bodo podpirali avtonomne prostore neodvisne kulture. Po dobrih stotih dneh njihovega vladanja so se skupinice začele združevati, PLAC je bil ogledan. Glede na to, da

⁸ Mladinska aktivistična organizacija (MAO) je levičarsko mladinsko gibanje, ki je od leta 2020 pa do samoukinitve leta 2022 spodbujalo mlade med 14. in 18. letom k raznovrstnim oblikam političnega angažmaja. MAO se je v javnih izjavah in drugih dokumentih (npr. v statutu) opisoval kot prostovoljno, samoorganizirano in demokratično aktivistično mladinsko gibanje. Člani MAO so aktivno sodelovali na protivladnih protestih (2020–2022) in skupaj z drugimi skupinami (npr. Mladimi za podnebno pravičnost) soorganizirali okoljske shode.

⁹ Kvir anarhizem ali anarho-kvir ozroma anarho-kvir-feminizem je anarhistična teorija in praksa, ki se osredinja na zahtevo po avtonomiji od patriarhata, države, kapitala, imperializma in kolonializma ter radikalno kritizira asimilacijo, komercializacijo in komodifikacijo gibanja in skupnosti lezbijk, gejev, biseksualnih, transspolnih in drugih oseb. Zavzema se za osvoboditev spolov, revolucijo seksualnosti in skupnostne oblike bivanja, pri čemer zavrača vse oblike hierarhije, izključevanja, dominacije in nasilja (Avtonomne feministke, 2017; Daring idr., 2012).

je nudil vso infrastrukturo, je bilo treba naštudirati še taktiko, kako bo s to otvoritvijo, interpretacijo predzgodbe. (Marko, 2023)

V tem kratkem orisu razberemo, da PLAC torej nikakor ni nastal *ex nihilo*, temveč se je prvo poglavje skvota začelo pisati že veliko prej, v posebnem družbeno-političnem ozračju,¹⁰ in v procesu, ki ga skvoterji danes preprosto imenujejo »predorganizacija«. ¹¹ Kaj pa so v materialnem smislu pomenile predpriprave na »reapropriacijo«? Sprva so obsegale predvsem iskanje primernih lokacij, ki bi nudile primerno zatočišče z zadostno infrastrukturo v objektu. »V neki točki sem se fiksiral, da je treba nekaj zaskvotati,« razloži 17-letni Valter, dejaven pri organizaciji skvotiranja od samega začetka, »vsakemu človeku, ki sem ga srečal, sem mu govoril, da je treba nekaj zaskvotati.« »Skavting« ali terenski ogledi potencialno zanimivih objektov so potekali že v prvih mesecih leta 2022.

Na neki točki, ko nisem mogel spati, sem vzel zemljevid Ljubljane. Potem naredil »perimeter« dva kilometra okoli Metelkove, ga razdelil na kvadrante, in potem smo šli po kvadrantih malo hodit in iskati lokacije. Skupaj z drugimi iniciativami se je nabral kar obsežen seznam prostorov, ki bi se jih dalo zasedeti, istočasno pa sta imeli še vsaj dve drugi iniciativi idejo odpreti prostor. (Valter, 2023)

Primerne prostore za skvotiranje je istočasno iskalo več skupin, pri čemer so, po Valterjevih besedah, z nekaterimi sodelovali intenzivneje, z drugimi pa nekoliko manj. Po izbiri lokacije je stekel dvomesečni proces tehnične, vsebinske in politične koordinacije zasedbe. Za jedro skvoterjev je bil poseben izziv politično usklajevanje, saj je bilo med aktivisti potrebno predhodno razširiti idejo o zasedbi, ne da bi vnaprej razkrili mikrolokacijo. Vsebinska uskladitev je zajemala notranji premislek o artikulaciji namere zasedbe, strategiji obveščanja javnosti, pogovore o usmeritvi, premislek o preteklih negativnih izkušnjah iz skvotov in podobno. »Spomnim se, da sem imel tri, štiri, pet strani osnutkov z imeni ljudi, ki bi mi lahko kaj povedali, delili kakšno izkušnjo, refleksijo,« ponazori Valter osebno vpletenost v koordinacijo, »iz česar sicer direktno ne izvira ta zasedba, ampak mi je vsaj dala misliti ful enih stvari.« Hkrati je tehnična koordinacija narekovala iskanje »nosilnih hrbtov« (Muršič, 2012 po Breclj), ljudi s praktičnimi izkušnjami, z znanjem »priklopljanja elektrike, vode, kar se mi zdi ključno. Drugače nekaj zasedeš, ostaneš par dni noter, ne moreš pa furat neke kontinuirane, udobne zasedbe,« še pove Valter.

¹⁰ Ravno tako je pomembno poudariti, da se je skvotiranje izvedlo nekaj mesecev pred lokalnimi občinskimi volitvami, 20. novembra 2023, v času, ko se je Zoran Janković petič potegoval za župansko funkcijo.

¹¹ Vsi dobesedni navedki v kurzivi so, razen ko je drugače navedeno, prepisi pogovorov s skvoterji, ki so zaradi lažje berljivosti lektorirani. Psevdoanonimizirani so vsi osebni podatki, s katerimi bi lahko potencialno razkrili osebno identiteto udeležencev raziskave.

Plod večmesečnega nevidnega dela se je prvi dan otvoritve PLAC-a razkril kot vnaprej pripravljena prostorska, organizacijska, skrbstvena in politična infrastruktura. Spominjam se, da se mi je v trenutku, ko sem prvič vstopil v PLAC, pogled ustavil na entuziastičnem delovišču ljudi, večinoma mladih, ki so preurejali prostore nekdanje jedilnice, kuhinje, shramb, sanitarij, podzemnega skladišča, garaže, dvorišča in številnih drugih medprostorov. Tekoča voda je tedaj že curljala iz pipe, prav tako so nekatere kanalizacijske cevi že požirale odplake. Nekje v daljavi je brnel osamljeni električni generator, žarnice pa so pogledu osvetljevale temne koticke notranjosti. Vrvež je z zahtevo po identifikaciji nekaterih posameznikov sicer zmotila policija, a se je navkljub intervenciji kaj kmalu dogajanje nadaljevalo z lutkovno predstavo. Po koncu kulturnega programa, ko je ura odbila sedmo zvečer, je bila na sporedu prva skupščina, v kateri je sodelovalo prek 100 ljudi. Besedilo letaka, ki so mi ga v roke pomolili prvi dan zasedbe, lepo povzame predhodno oblikovane politične temelje, skrbstven odnos do prostora in strateške smernice delovanja.

Stavba, v kateri je zaživela Participativna ljubljanska avtonomna cone (PLAC), je bila vrsto let zapuščena in zanemarjena.¹² Od danes naprej je odprta za javnost. Iz zapuščenega, opuščenega in propadajočega si želimo ustvariti nekaj živega, avtonomnega in navdihujočega, nekaj, kar dejansko koristi skupnosti, ne pa zgolj dobičku. Stremimo k [vz]postavitvi varnega prostora, ki bo nudil možnost drugačnega osmišljenja sveta, vključujoče organizacije družbe ter vzpostavljanja enakopravnih odnosov. [...] Naš glavni cilj je ustvarjanje skupnega dobrega. [...] Načrtujemo razne aktivnosti in dogodke, katerih glavni namen je vzpostavljanje in povezovanje lokalne skupnosti ter odpiranje prostora za izražanje.

V naslednjih mesecih, ko je bilo iz pogovorov s pripadniki skupnosti zaradi morebitnih sodnih postopkov¹³ mogoče izluščiti občutek začasnosti zaradi grožnje po deložaciji in ranljivosti, je skupnost PLAC samoorganizirano pripravila obsežen zbir javnih kulturnih, športnih, izobraževalnih, političnih in drugih dogodkov. Naj za boljšo ponazoritev naštejemo, s kakšnimi dogodki so med mojim terenskim delom od ponedeljka do nedelje sporadično ustvarjali »skupno dobro«: cirkuške, lutkovne in impro

¹² Predhodno stanje stavbe na Linhartovi ulici so skvoterji dokumentirali in objavili na socialnem omrežju (avtonomni_plac, 2023).

¹³ DUTB je pred prenehanjem veljavnosti posestnega varstva 30. septembra 2022 na Okrajno sodišče v Ljubljani vložil tožbo zaradi motenja posesti nepremičnine proti 47 osebam, ki so se, tako je zapisano v tožbi, 3. in 4. septembra 2022 nahajale na zemljišču PLAC-a. Po ukinitvi DUTB, ko se ni posrečil prenos zazidljivih zemljišč *en masse* iz DUTB na Stanovanjski sklad Republike Slovenije, so stekla pogajanja v vladi, po katerih naj bi zemljišče PLAC-a, takrat že v rokah SDH, prešlo na Ministrstvo za kulturo (DUTB, 2022a). V poznejših pogovorih je pobudo za prevzem navedene nepremičnine izrazilo Ministrstvo za solidarno prihodnost, ki naj bi na območju gradilo novo sosesko z javnimi neprofitnimi stanovanji.

predstave, branja poezije, projekcije filmov z razpravami, glasbeni koncerti, zborovski nastopi, ustvarjalne delavnice (šiviljska, sitotisk, izdelovanje zinov¹⁴), izmenjevalnice raznih dobrin, umetniški performansi, športne vadbe (joga, borilne veščine), inštrukcije, družabne igre, razstave, bralni krožki (feministični, marksistični), politične čajanke, okrogle mize, zbiranje prostovoljnih prispevkov, skupnostni obroki, čistilno-delovne akcije in podobno so bili del raznovrstnega programa skupnosti PLAC-a. Negotovost, krhkost ter prekernost na eni strani in festivalskost obstanka PLAC-a na drugi poseeblja vsakomesečna proslava zasedbe – pravijo ji kar »obmesečnica«.

»To skupnost je treba graditi še naprej. Mogoče ne bo[mo uspeli] danes ali jutri. Ampak korak po koraku pa prideš do cilja,« mi je zaupala Ilnika, starejša politična aktivistka, ki je v PLAC-u dejavna od samega začetka. Ko je bila v prvih dneh zasedbe navzoča na »infotočki«, tj. komunikacijskem središču PLAC-a, so do nje prihajale starejše osebe z vprašanji o možnostih vključevanja v PLAC, zato rada poudari, da je treba medgeneracijsko interakcijo in sodelovanje (ali kot mu sama pravi *»sožitje med generacijami starejših in mlajših«*) ohranjati še naprej. Čeprav je ob najinem novembrskem pogovoru leta 2022 menila, da *»se ljudje niso še toliko povezali«*, ker je avtonomni prostor *»nekaj zelo novega«*, v njem vseeno vidi ogromno možnosti za nadaljnji razvoj solidarnostne skupnosti. Ilnikina opažanja so dragocena ne zgolj zaradi njene dolgoletne vključenosti v razne politične pobude in radikalne aktivistične skupnosti, marveč tudi zato, ker neguje živ spomin na doživljanje transformacij v Ljubljani. V spodnjem navedku tako na primeru pomanjkanja neprofitnih, skupnostnih prostorov v bližnji soseski preiščuje o tem, kar bi nemara lahko imenoval kar privatizacija javnega.

Saj ni prostora. Kaj pa imaš za Bežigradom? Razen [mladinskega centra] Bob, nimaš proprio niente [prav nič]! Edino stvar, ki so jo imeli v Savskem [naselju], so bili objekti krajevne skupnosti, ki so jih bojda jim vzeli. PLAC je edini prostor, kamor lahko greš. Vse so pobrali! Prej so imele krajevne skupnosti svoje prostore, zdej ni nič. (Ilnika, 2022)

Ilnika je podobno zadržana do projektov »participativnega urbanizma« (Poljak Istenič, 2019) v bližnjih stanovanjskih soseskah, češ da projektni vodje ne vključujejo okoliških prebivalcev, *»ki bi projekt nadaljevali na prostovoljni bazi.«*

V kontrapunktu z dominantno paradigmo produkcije prostora, ki običajno vključuje rušenje razvrednotene infrastrukture in jo nadomešča z novimi zgradbami ali v najboljšem primeru s fasadizmom (ohranjanje zgolj stavbne lupine in popolna rekonstrukcija

¹⁴ Zin (krajšava za 'fanzin') je oblika alternativnega tiskanega medija, ki se običajno izdaja kot nekomercialna periodična publikacija v samozaložbi in z nižjo naklado. Avtorstvo zinov je lahko individualno ali kolektivno, pogosto tudi anonimno. Zaradi preprostega načina produkcije, reprodukcije in distribucije, ki sledi načelu »naredi sam«, so se zini v Sloveniji pojavili v 70. in 80. letih 20. stoletja predvsem kot glasnik raznih (mladinskih) subkultur, subpolitičnih skupin in drugih interesnih krogov.

interierja), se PLAC po besedah in izjavah skvoterjev deklarira za radikalno odprtega, z vključujočo ponovno uporabo stavbe pa se samopozicionira kot glasnik novega načina razumevanja, oživljanja in razvoja degradiranega prostora v soseščini Savskega naselja, v katerem si skuša zamišljati in uresničevati nove, alternativne družbene, politične in naposled skrbstvene odnose. Skvoterji so npr. prvi dan zasedbe zatrjevali, da ne »verjamemo v rušenje in gradnjo novih luksuznih prostorov, ampak si želimo možnosti postopne obnove in prenove, ki bosta skladni s potrebami ljudi in okolice ter bosta spoštovali naravo in ljudi« (PLAC 2022). K temu so slikovito dodali: »Objekt, v katerega vračamo življenje, je od svojega začetka služil potrebam skupnosti. Želimo si raziskovati in ustvarjati drugačne družbene odnose – trenutni, kot vidimo, vodijo človeštvo v nepovraten propad« (prav tam).

Samonikla in neposredna skrb

Ob raznih priložnostih so skvoterji tudi radi opozorili, da PLAC skrb za skupnost postavlja nasproti dobičku, kajti pravni lastnik, tj. DUTB, je dal nekdanje stavbno zemljišče delavske menze in širše okolice prvotno naprodaj najboljšemu ponudniku za šest milijonov evrov. »Nepremičnino v naravi predstavlja poslovni kompleks, ki ga sestavljajo objekti potrebni obnove oz. so predvideni za rušenje. [...] Zemljišče je odlična investicijska priložnost za razvoj dodatnih namestitvenih kapacitet za primerno oskrbo starejših,« se je glasil nepremičninski oglas DUTB-ja (2022b). Nasproti dobičkonosnosti nekateri skvoterji razumejo PLAC kot prostor potencialne raznovrstnosti, celo duhovne dobrodejnosti po nedavno doživeti kovid-izolaciji in zamrznitvi družbenega in političnega življenja v mestu.

Cilj [PLAC-a] je vzpostaviti več krajev, ki so zdravilni po tej brutalni izolaciji in koroni [pandemiji Covida-19]. Dati vedeti, da so ti kraji potrebni bolj kot kdaj koli prej. [...] Vabimo ljudi, da tu niso zgolj potrošniki, ampak da zraven sodelujejo. Veliko je stvari, ki jih je treba storiti: od kulturnega programa, infrastrukture do delovanja za skupno dobro. (v Zeneli, 2023)

Skupnost PLAC tako s pomočjo neodvisne in neprofitne produkcije kulturnih, izobraževalnih, športnih in drugih vsebin upa, da bo preoblikovala degradiran poslovni kompleks v vključujoč prostor, v katerem bi bila direktna samonikla skrb za prostor obenem tudi skrb za skupnost (glej tudi Muršič, 2012). Zmotno bi namreč bilo predpostavljati, da avtonomni prostori sami po sebi pomenijo nastanek idealne skvoterske skupnosti, saj so prav tako prežeti s konflikti in družbenimi hierarhijami ter nevidnim izkoriščanjem, kar pa skušajo aktivno problematizirati in obravnavati. Prav novo

tvorjenje skupnosti, torej neposredna izkušnja tvorjenja povsem nove skupnosti v novem avtonomnem prostoru, pomeni, da dejansko samoniklo oblikujejo tudi skrb za to, kako se bo ta skupnost obdržala. Ena izmed sogovornic, vpeta v premisleke o tem vprašanju, kot mu sama pravi, »nevidnega reproduktivnega dela« in problematičnih medosebnih odnosih v avtonomnem prostoru, pozdravlja naravnost PLAC-a k direktni skrbi za skupnost.

Verjamem, da je imel marsikateri avtonomen prostor tako velike, zakoreninjene težave in nepremagljive vzorce, da se s tem ni bilo mogoče ukvarjati. Tudi če se je nekdo s tem ukvarjal, ni pomenilo neke velike razlike. Medtem ko je tu [v PLAC-u] res fajn, ker smo na novo začeli. Tako politično nismo še zares opredeljeni in veliko več je nedefiniranosti, kar ustvarja [...] to, da imamo maneverski prostor za razmišljanje o novih praksah, o novih mehanizmih, načinih obnašanja. To pa nikakor ne izključuje, da se včasih počutimo, kot da tulimo v prazno. [...] Še vedno smo široka in odprta skupnost, in to, da nismo politično nedefinirani, s sabo prinese cel spekter diskriminacije. [...] Vseeno večina ljudi, ki so, smo tukaj bolj aktivni, prepoznavajo pomembnost takšnih tem. (Grolica, 2023)

Opisano prizadevanje za ustvarjanje drugačnih družbenih razmerij, s tem pa snovanje »infrastrukture skrbi« (Schilliger, 2022), lahko ponazorim s tem, kar razumem kot interne skrbstvene prakse. To so kolektivne prakse v urbanih skvotih, temelječe na načelih direktne skrbi, solidarnosti, vzajemne pomoči in skupninjenja, s katerimi se aktivisti zavzemajo za večjo enakost, pravičnost in opolnomočenje v skupnosti sami.

Prva izmed takšnih praks je oblikovanje »ozaveščevalne skupine« (*awareness team*), ki si je z različnimi strategijami in prijemi prizadevala, četudi ne vedno najuspešneje (gl. v nadaljevanju), za kritično obravnavo razmerij moči in z njimi povezanih medosebnih odnosov, ki jih strukturirajo spol, razred, etničnosti, starost in druge družbene diferenciacije skvoterjev (gl. Sliko 1). Po mnenju ene od pripadnic ozaveščevalne skupine so se v PLAC-u, sicer deklarirano antifašističnemu prostoru, na začetku spoprijemali z izzivom osnovnega politično-ideološkega samodefiniranja in interpretacijami medosebnih odnosov »v smislu, kaj za nas pomeni horizontalno organiziranje, nasilje«, pravi Grolica iz anarho-kvir skupine, ki jo sestavlja nekaj »žlinta«¹⁵ oseb. V nadaljevanju podrobneje opiše, kako so v ozaveščevalni skupini v PLAC-u prakticirale politično etiko skrbi.

Najbolj očiten del našega delovanja kot flinta osebe je bil awareness team, vzpostavljanje in opozarjanje na nasilje, ki se dogaja v PLAC-u,

¹⁵ FLINTA, oziroma v slovenščini ŽLINTA, je akronim za ženske (*female*), lezbijke in interspolne, nebinarne, transspolne ter aseksualne osebe.

in naslavljanje tega skozi izobraževalne dogodke, delavnice in skupno razmišljanje o tem, da te teme nagovarjamo skupaj, da skupaj razmišljamo, kako jih zaobjeti. [...] Čim več takih tem bi želele nagovarjati s čim širšo skupnostjo, da ne bi skrbstveno delo bilo v domeni ožje, spolno zelo specifične skupine, ki bo poskrbela za to, da se bomo vsi dobro razumeli, ampak da bi bila to skupna skrb vseh ljudi, ki tu delujemo. (Grolica, 2023)

Drug primer spoprijemanja s konfliktnimi, naturaliziranimi, ospolnjenimi odnosi in razmerji moči v skupnosti je bila vpeljava t. i. instituta refleksij. »Čeprav smo levičarski skvot, to še ne pomeni, da ni patriarhalnih odnosov, in s temi refleksijami te tudi naslavljam«, meni Rožle o uresničevanju te skrbstvene prakse. Za razliko od rednih tedenskih skupščin, na katerih je jedro soglasno sprejemanje sprotnih odločitev, imajo po njegovem mnenju refleksije drugačno funkcijo, saj ustvarjajo ozračje, »v katerem ne gre za branjenje ali napadanje en drugega, ampak da si vnaprej povemo, da tu govorimo o svojih doživljanjih, občutkih. [...] Ljudje imajo na refleksijah prostor, da se izrazijo,« sklene Rožle, nekdam dejaven v AT Rog. Druga sogovornica pravi, da skrb za obravnavo ospolnjenih vlog izvira prav iz problematičnih izkušenj v nekdanjih avtonomnih prostorih:

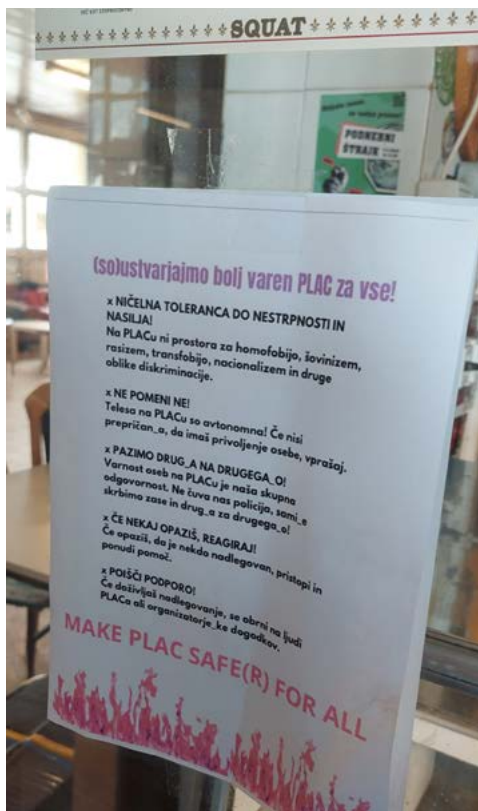
Že pri ideji, da bi se odprl nov prostor v Ljubljani, je s strani Rogovcev denimo prišla pobuda, da bi se radi boljše naučili antipatriarhalnega delovanja. Analiza je bila, da se morajo več naučiti pri naslednjem projektu. Moje opažanje je, da do tega zavedanja ni prišlo zgolj generacijsko, ampak [izhaja] tudi iz prejšnjih izkušenj in iz želje po drugačnem delovanju. [...] Refleksije so prišle kot izkušnja iz različnih struj. Ena izmed pomembnejših so izkušnje z organiziranjem s tovarišicami iz severozahodnih držav, [...] pa tudi rožavska,¹⁶ ki ima velik poudarek na refleksiji in samokritiki znotraj skupnosti. (Lina, 2023)

V tem smislu se PLAC postavlja v – evidentno pa tudi bojuje zoper – odnose in razmere, v katerih se zdi, da so razmere življenja in dela, pa tudi zasebna, družbena in politična, s tem pa tudi skrbstvena sfera prepuščeni nevidni roki kapitalizma, zamejeni z dogmo zasebne lastnine ali pa zatonejo v državnih, mestnih ali sorodstvenih strukturah. Prav tako PLAC skrbi ne prepušča golemu naključju ali delegirani skupini, temveč jo skuša sistematično vgrajevati v skupnost in jo soustvarjati z neposrednim okoljem. Takšno držo ponazori besedilo plakata ozaveščevalne skupine (gl. Sliko 1), v katerem je izražen apel po (so)ustvarjanju skrbi v območju skupnega: »Telesa na PLACu so avtonomna! [...] Varnost oseb na PLACu je naša skupna odgovornost. Ne čuva nas

¹⁶ Avtonomna, samoorganizirana regija Rojava na severovzhodu Sirije.

policija, sami_e skrbimo zase in drug_a za drugega_o!«

Tretji primer, kako so v PLAC-u aktivno reflektirali in redefinirali lastne prakse skrbi, se je zgodil med pisanjem tega prispevka. Konec aprila 2023 je bila za vse večje potrebe prepoznave, razbremenitve in sistematizacije t. i. nevidnega dela v PLAC-u ustanovljena »Skupina za reproductivno delo«, kar nam ponovno kaže na gnetljivost forme skupnostnega političnega delovanja pod eno streho – na nenehno izumljanje novih mehanizmov spoprijemanja s perečimi izzivi skrbi v avtonomnih prostorih. Na tem mestu je treba poudariti, da sta tako »reproductivno delo« kot tudi »nevidno delo« emska termina skvoterske skupnosti PLAC, s katerima označujejo različne oblike skrbi za prostor (predvsem gre za razna opravila čiščenja, pa tudi za urejanje okolice, kuhanje, pospravljanje prostorov, vzdrževanje infrastrukture ipd.). Eden izmed razlogov, da je nastala »skupina za reproductivno delo«, je bil tudi v tem, da so večino »nevidnega in reproductivnega dela« opravile tiste osebe, ki so v PLAC-u tako ali drugače preživljale večino svojega časa.

Slika 1: Ozaveščevalni plakat v PLAC-u »(so)ustvarjamo bolj varen PLAC za vse!« Foto: Sandi Abram.

Razsežnosti skrbi

Pri razumevanju PLAC-a kot samonikle skrbstvene infrastrukture v kontekstu nastajanja, si lahko pomagamo z različnimi oblikami skrbi, kakor sta jih opredelila Fisher in Tronto (1993: 41–45). Pri prvem procesu, definiranem kot »skrbeti o« (*care about*), gre za prepoznavanje neuresničenih potreb po skrbi. Šele ko se potrebe identificira, lahko skupina ali posamezniki prevzamejo odgovornost za to, da se jih naslovi in zadovolji. Slednje imenujeta »skrbeti za« (*care for/of*). Naslednji korak, »nudenje skrbi« oziroma »oskrba« (*care-giving*), zahteva od nosilcev »skrbi za«, da je skrbstveno delo dejansko opravljeno. Šele potem lahko govorimo o »prejemanju skrbi« (*care-recvieing*), kot o delu, na katerega se odzovejo oskrbovani ljudje in neljudje: »Ko je skrbstveno delo

opravljeno, bo prišlo do odziva oskrbovane osebe, stvari, skupine, živali, rastline ali okolja« (Tronto, 2013: 22). Ker imajo (skoraj) vse kategorije nastavke za dojetanje skrbi tudi do neljudi (prim. Fisher, Tronto, 1993: 44; de la Bellacasa, 2017; Seo, 2020), je potrebno opredeliti še peto razsežnost, in sicer »skrb s/z« (*care with*).

»Skrb s/z« je intelektualni domislek poznejšega nastanka, ki ga je Tronto (2013) zapisala pri premišljevanju o razmerju med novimi političnimi imaginariji skrbi in demokracijo. Skrb s/z se nanaša na poziv k demokratizaciji skrbi, k pojmovanju skrbi kot »javne vrednote in zbira javnih praks« (Tronto, 2013: 18), v kateri potrebe po skrbi in njihovo uresničevanje sledijo načelom pravičnosti, enakosti in svobode za vse. »[B]rez bolj javnega razumevanja skrbi je nemogoče ohranjati demokratične družbe,« pravi Tronto (prav tam). Čeprav lahko vsako fazo skrbi mislimo v paru s specifičnimi etičnimi lastnostnimi (tj. pozornost, odgovornost, kompetence, odzivnost), šele »skrb s/z« poseblja ključna etična načela za skrb v demokratični družbi: pluralnost, komunikacijo, zaupanje, spoštovanje in solidarnost (Tronto, 2013: 34–35). Podobno poudarjajo avtorji in avtorice knjige *The Care Manifesto* (Manifest skrbi), ki zagovarja kvir, feministično, protirasistično, ekosocialistično koncepcijo skrbi. Pravijo, da mora (so)ustvarjanje novih imaginarijev skrbi na globalni ravni temeljiti na soodvisnosti ljudi in neljudi, torej na podlagi »razumevanja, da kot ljudje obstajamo skupaj in v povezavi z vsemi človeškimi in nečloveškimi bitji, pa tudi [da smo] odvisni od živih [*animate*] in neživih [*inanimate*] sistemov in mrež, ki vzdržujejo življenje po vsem planetu« (The Care Collective, 2020: 94).

V tem več-kot-človeškem pojmovanju »skrbi s/z«, ki uhaja reproduktivni dimenziji zasebnega, se skrb in kraj ustvarjata recipročno, kajti »vsak kraj [je] 'sestavljen' in proizveden, vsaka skrbstvena krajina je kompleksna in heterogena« (Ivanova, Wallenburg, Bal, 2016: 1344). Skrb je v tem teoretskem horizontu relacijska (Tronto, 2013), prepojena je s širšim razumevanjem prostora ali krajine, v katerem nastaja in se uresničuje. Ker je prostorska razsežnost skrbi razumljena kot nenehna družbena praksa tako oskrbovancev kot skrbnikov, ne pa proces drugačenja in neavtonomnosti prejemnikov, neposredno zadeva polje političnega (Hrženjak, 2018: 220, 225–226). Kot zatrjuje Bo Kyeong Seo, je skrb »razmerje soudeležbe, ki ga tisti, ki v njem sodelujejo, nenehno preoblikujejo« (Seo, 2020: 6). Na primeru njenega etnografske raziskave sistema splošnega zdravstvenega varstva na severnem Tajskem zato pravi, da lahko skrb pojmuje v čustveni, osebni, institucionalni, biomedicinski, duhovni in navsezadnje fizični obliki (prav tam).

Nadalje lahko interpretiramo »skrb s/z« v smislu vključevanja Drugih v skrb in skrbstveno krajino, vključno z neljudmi, kot akterji pri neodtujenju, demokratični produkciji, reprezentaciji in prezentaciji vednosti (gl. Bajič, Abram, Muršič, 2022: 22), kar je nepresenetljivo epistemološko stičišče skrbstvenega obrata s sorodnimi obrati v humanistiki in družboslovju (ontološki, čutni, afektivni itn.). Če posplošim, ti izhajajo iz temeljnega antidualizma med ljudmi in svetom, po katerem »karkoli in kakorkoli

že raziskujemo, to počnemo ob ljudeh in skupaj z njimi, pri tem pa ne glede na morebitne razlike ustvarjamo novo, skupno resničnost« (prav tam). Ko gre za etiko skrbi, feministična epistemologija zavrača predpostavljen pogled na skrb ter raje poudarja partikularnost vsakokratnega konteksta in okolja skrbi, v katerem afekti, čustva, intuicija, empatija in relacijskost postanejo spoznavna in motivacijska sredstva za premoščanje dualističnih delitev (npr. zasebno/javno; narava/kultura ipd.) (Hrženjak, 2018: 218–219).

Iz predstavljenega posthumanističnega razumevanja skrbi nemara lahko izpeljem še šesto dimenzijo skrbi, za katero bom predlagal koncept »skrb v« (*care within*). »Skrb v« označuje uprostorjenja skrbi, torej prostorski ovoj in materialni kontekst kopice heterogenih skrbstvenih praks in procesov. Ti so vključeni tudi v prejšnje razsežnostih skrbi in tem se še najbolj približa izraz »skrbstvena infrastruktura«. Obenem »skrb v« napeljuje na širše razumevanje uprostorjenja *skrbi v krajini, skozi krajino in skrbi za krajino*, kakor jih omogočajo in sestavljajo različni elementi in razmerja med akterji skrbstvene krajine. Z drugimi besedami, »skrb v« uprostori skrb in nam odpira polje prepoznavanja skrbi kot izkušnje solidarnosti in odnosov v vsakdanjem materialnem življenju ljudi in neljudi, ki jo venomer sestavljajo tudi kraji in prostori, v katerih vznikata. Shematično bi lahko proces »skrbi v«, kakor se je npr. odvijala v PLAC-u, prikazal s pomočjo treh prekrivajočih, a nujno idealnotipskih procesov: reapropriacijo, rekonfiguracijo in reaktivacijo.

Prvič, reapropriacija pogosto zajema neopaženo, nepriznano in neovrednoteno skrbstveno delo, ki vodi do začetnega priposestevanja in ponovne uporabe tistih poznejših avtonomnih prostorov in območij, ki so doživljeni kot degradirana ali zapuščena, obenem pa od zasedbeniških afinitetnih skupin terja strukturirano nestrukturiranost (gl. tudi Freeman, 1972) medosebnih, tovariških odnosov; vanjo se tesno vpletejo neformalne solidarnostne, neposredno demokratične in etične mreže v fluidnih kolektivnih sestavih. V zgornji etnografski vinjeti so skvoterji npr. to fazo poimenovali »predorganizacija«.

Drugič, rekonfiguracija se nanaša na materialno preoblikovanje in ponastavitev predhodnega stanja v kraju in skupnosti, da bi gradili in vzdrževali skrbstveno infrastrukturo, hkrati pa označuje potrebo po ohlapanem strukturiranju nestrukturiranih medosebnih odnosov – ne samo med skvoterji in političnimi subjekti kot pri priposestevanju, pač pa tudi z zunanjimi »drugimi«, tj. uporabniki skrbstvene infrastrukture in drugimi osebami (npr. obiskovalci, sosedi, udeleženci, simpatizerji, tovariškimi skupinami). Gre torej za prepoznavanje skupnih potreb in posledično ustvarjanje drugačnih nepatriarhalnih in antikapitalističnih medsebojnih odnosov, v katerih so-vznikata skupnina in skupnost (Zechner, 2021: 34–35). V rekonfiguracijo je vpisan raziskovalni proces poskusov in napak, ki nosi potencial konsolidiranja, pa tudi prepraševanja in problematiziranja skupnosti in skupnine. Namesto drugačenja, v katerem je skrb dodeljena Drugim, prejemnik pa zato transformiran v Drugega, so poudarjene soodvisnost, ranljivost in avtonomija vseh, ne zgolj nosilcev moči (Hrženjak, 2018: 220–221).

Med mojim terenskim delom je proces rekonfiguracije najprej odstiral predelane prostore v ponovni rabi in uporabi, v katerih je zaradi zanesenjaškega ustvarjanja in dela lahko sploh potekala množica internih in eksternih dogodkov, angažiranje »nosilnih hrbov« med člani skupnosti, delovne skupine (strateška, programska, kuharska, infrastrukturna, PR-medijska, športna, filmska, vrtičkarska ipd.), afinitetne skupine (primarno ozaveščevalne skupine), kolektivne mediacije,¹⁷ redne skupščine in refleksije skupnosti PLAC. Na tej točki skupnost metodično (ne pa vedno uspešno, kaj šele nekonfliktno) problematizira »nevidno reproduktivno delo«, si prizadeva skrb postaviti v sfero političnega in skupnega (ne pa zgolj javnega), navsezadnje pa tudi preskuša in izumlja mehanizme spoprijemanja z razmerji med ljudmi in neljudmi.

Tretjič, reaktivacija (vs. revitalizacija)¹⁸ meri na ponovno oživitev v okolico vpetih avtonomnih prostorov, v katerih pričakujejo, da bodo kolektivno spremenili pogoje skrbi; skušajo uresničiti politizirano direktno skrb za ljudi, skupnost in (urbano) krajino. Reaktivacija je direktno skrbstveno delo iz – v in onkraj – samoniklih prostorov. Na tem mestu je skrb nova oblika družbene prakse, izkušnje in prostorski v skupnini (gl. Kussy, Palomera, Silver, 2022). Da je težnja k reaktivaciji med skvoterji vidna, nam oriše primer, ki nakazuje namero po kolektivnem zamišljanju in uresničevanju skrbi za urbano krajino.

Takšna vizija se je izoblikovala v delavniškem modelu na januarskem dogodku, poimenovanem »delavnica so-kreacije vizije PLACa«, s sodelovanjem nekaj rednih uporabnikov PLAC-a, ki so kritično obravnavali predlog razvoja načrtovanih novih zgradb v neposredni soseščini (gl. Delavnica d. o. o., 2022) in hkrati pokazali na potencialne smeri prostorsko-družbenega razvoja mikrolokacije – tudi z grafičnimi analizami in likovnimi upodobitvami (Bokal idr., 2023). Rezultate sodelovalne metode kartiranja in skupinske imaginacije materialne prihodnosti so nato lično sintetizirali v slikovni opremi članka, objavljenega v marčevski številki glasila *Prelom* (Bokal

¹⁷ Čeprav se morda na prvi pogled zdi, da so eksperimentalne, improvizacijske sestavine političnega zamišljanja in konceptualne novosti vpisane v partikularni okvir lokalnih projektov avtonomnega samoupravljanja in mehanizmov politične rekonfiguracije, je znova treba poudariti, da se pogosto napajajo v globalnem bazenu epistemologij in metodologij družbenih gibanj novega internacionalizma. Omenjen institut mediacij v PLAC-u je npr. lokalni primer »medkulturnega prevoda«, če si sposodim izraz Boaventure de Sousa Santosa (2016), metode radikalne skrbi in politizacije skrbi, kjer je določena politična grupacija (v primeru PLAC-a je to bila anarho-kvir skupina) skušala v lokalno skupnost vpeljati mehanizme neposredne demokracije iz sestrskih oziroma sorodnih antiavtoritarnih družbenih bojov v tujini. Prav omenjene kolektivne mediacije, refleksije oziroma (samo)kritike, poznane pod skupnim pojmom *tekmil*, izvirajo iz kurdskega revolucionarnega gibanja za samoodločbo v Siriji, v jedru katerega so imele osrednjo vlogo ženske in njihov boj za emancipacijo izpod jarma patriarhata in avtoritarnih režimov (gl. Flach, Ayboğa, Knapp, 2019; Dirik, 2022; Tekošina Anaršist, 2022). V tem kontekstu je *tekmil* kot metoda radikalne skrbi v revolucionarnih obdobjih neločljivo povezana z etično-političnim dojemanjem *hevaltî*, opredeljenim kot globoko duhovno vezjo in brezkompromisno tovariško predanostjo med militantnimi subjekti kurdskega osvobodilnega gibanja, da bi prišlo do totalne družbene transformacije (Sarican, Dirik, 2022).

¹⁸ V dominantnih diskurzih se termin revitalizacija pre pogosto uporablja kot apolitični *terminus technicus*, v resnici pa legitimira perverzno negacijo in destruktiven izbris celotnih (urbanih) heterotopij. V primeru avtonomnih prostorov v Sloveniji je bila npr. revitalizacija instrumentalizirana za opravičevanje pokopa že oživetih prostorov AT Rog (Abram, 2017).

idr., 2023). Ilustracija, ki povzema osnutke in skice delavnice, predstavlja PLAC kot vključujoč sestavni del bodoče soseske, ki ima funkcijo socialnega centra, neločljivo povezanega s skrbstveno, politično, družbeno in ekonomsko funkcijo novih skupnostnih prostorov in javnih površin. V vizualizaciji t. i. »modela za kolektivno situacijo« (prav tam) so poleg trenutne infrastrukture (park BMX, teniško igrišče, balinišče) zarisani še oskrbovana in zadružna stanovanja, skupni vrtilčki, izmenjevalnica, skupna pralnica in kuhinja, tržnica, amfiteater, knjižnica, bazen in skejterski park. Maja in junija so nato pod naslovom »Kaj bomo s Stolpniško?« nadaljevali z delom in organizirali voden sprehod po soseski, delavnico in prenovi igral na sosednjem otroškem igrišču (Slika 2). Čeprav se je dogodkov udeležila peščica sosedov iz Savskega naselja, uporabnikov bližnjega balinišča Zarja in športnega parka ter predstavnikov zainteresirane javnosti, so bila, vsaj tako je bilo zaznati, pričakovanja pobud za vključujoč razvoj Stolpniške ulice vseeno večja. Valter je npr. kritično komentiral ustvarjanje politične, samonikle skupnosti v trenutnih družbenih razmerah.

Po mojem je vsak poskus grajenja skupnosti v materialnih razmerah, ki jih imamo na Zahodu, tako kot jih ima PLAC, obsojen na propad. Skupnost in kooperacija med posamezniki bosta lahko možni na dolgi rok šele, ko bo ekonomska in eksistencialna nuja zanje. Torej, ko bo vsak posameznik prišel sem in bo njegovo življenje in preživetje odvisno od sodelovanja v tej skupnosti, kar pa [trenutno] ni. (Valter, 2023)

Slika 2: Plakat z artikulacijo prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti, kot so jih identificirali udeleženci delavnice »Kaj bomo s Stolpniško?«, 15. 6. 2023. Foto: Sandi Abram.

Sklep: krhkost sveta, politike mesta in potreba po skrbi

Feministične opredelitve skrbi po eni strani poudarjajo razumevanje naše telesne krhkosti, ranljivosti in prekarnosti, po drugi pa nedavne tematizacije skrbi omogočajo produktivne razprave o krajinski oziroma okoljski krhkosti in ranljivosti v času »pospešenih okoljskih sprememb in pregrevanja« (Eriksen, 2016). Kakor je zapisal Will Wright (1992: 15), »se moramo začeti zavedati, da naše naravno okolje ni absolutno in imuno ter da ga moramo zavestno začeti pojmovati kot krhko, v enaki meri kot smo intuitivno vedno razumeli krhkost naših teles.« Takšno enačenje telesne krhkosti in okoljske krhkosti najdemo tudi v politično angažiranemu delu Williama E. Connollya (2013). Connolly namesto ločevanja (npr. človeška krhkost in krhkost narave, okolja) raje pojmuje krhkost v kontekstu širjenja, krepitev in pospešitve neoliberalizma v smislu »sodobne krhkosti stvari« na družbenem, političnem ali ekološkem polju (Connolly, 2013: 10–11, 32–33). Po njegovem prav krhkost razodeva pomembnost »skrbi za svet«, s katero meri na sedanjo »pozornost do širšega poteka stvari«, ki ga »prežema pozitivna naravnost do najosnovnejših pogojev človeškega obstoja in nečloveških prepletanj [*entanglements*]« (Connolly, 2013: 124). Vendar moramo pri tej koncepciji, po kateri lahko razumemo skrb kot nekakšen pendant krhkosti, in zadržanosti tudi do posthumanizma (Connolly, 2013: 204), vseeno izraziti previdnost pred morebitno komodifikacijo koncepta. Zaradi bojazni pred poblagovljenjem emancipatornih umotvorov zato Silvia Federici (2019: 93) razume prav avtonomne prostore kot osnovno skupnino, v kateri je mogoče kolektivno ustvariti nove oblike produkcije in reprodukcije življenja; v njih potekajo prakse postajanja skupnega (prav tam), vstevši skrb, ki so »razvezane« (Mignolo, 2007) od blagovnih tokov (gl. Hrvatin, 2016; Zechner, 2022).

V prispevku sem skušal prepoznavati različne manifestacije direktnega skrbstvenega dela, kakor se je odvijal v PLAC-u, pri čemer ima njegova političnost v praksi pogosto le omejen domet. Ali, kakor je politično delovanje PLAC-a koncizno strnil eden izmed mojih sogovornikov: »*Želimo biti skvot po vsebini, ne po izgledu.*« V etnografskih orisih smo videli, da je političnost direktnega skrbstvenega dela sicer deklarativno vpeta v raznotere skrbstvene prakse v avtonomnem prostoru, kar pa nujno še ne pomeni, da je tudi zadosten pogoj za dejansko realizacijo direktne skrbi. Da je pot uresničevanja direktne skrbi za (širšo) skupnost in (avtonomni) prostor polna ovir, se zavedajo tudi nekateri pripadniki skupnosti PLAC. Pri tem kot glavni razlog večkrat navajajo politično nedefiniranost in radikalno odprtost prostora. Vzdrževanje tega paradoksa jim sicer po eni strani omogoča produktivno diferenciacijo od drugih avtonomnih prostorov in eksperimentiranje z novimi političnimi imaginariji in praksami – tudi na področju tistega, kar sem imenoval direktno skrbstveno delo –, po drugi pa je natanko takšna zasnova pravzaprav vir kopice nesporazumov in konfliktnih situacij, ki jih bo treba obravnavati v prihodnje.

Tako se znova znajdemo na polju zamišljanja in uresničevanja alternativnih prihodnosti. Transformativni potencial neposredne demokratične reimaginacije in samoorganiziranje lokalnih skupnosti je Arturo Escobar (2018) imenoval kar avtonomno snovanje. Meni namreč, da »vsaka skupnost prakticira snovanje same sebe« kot množico transformacijskih iniciativ in gibanj, s katerimi samooblikuje življenjske ustroje (Escobar, 2018: 5). Pripadniki raznih ozemeljskih grupacij nam, po Escobarju (2018: 220), danes sporočajo pomembno lekcijo, »da je skrb za skupnostna ozemlja/svetove temeljna politična naloga našega časa.« In prav lokalne inovacije (Escobar, 2018: 207) omogočajo ustvarjanje struktur skrbi v smeri vzdržnosti in trajnosti. V časih negotove prihodnosti se zato zdi smiselno usmeriti pogled na ljudske, avtonomne in samonikle snovalske prakse, kulture in mikropolitike, ki na novo osmišljajo, snujejo in skrbijo za (urbano) krajino in širše okolje. Njihov boj za prostor je tesno prepleten z bojem za skrb. Naj sklenem z besedami Connollyja (2013: 19), ki pravi, da je v času, ko je krhkost stvari postala še kako oprijemljiva, politični aktivizem, z njim pa skrb za svet, nujen na raznoterih področjih, vključno, če dodam, s tistim v urbani krajini.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Udejanjanje državljanstva in solidarnosti v Evropi »od spodaj navzgor«: lokalne iniciative, interseksijske strategije in transnacionalne mreže* (ECSEuro) in raziskovalnega projekta *Izolirani ljudje in skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem* (J6–4610), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Avtor se zahvaljuje podoktorski skupini projekta ECSEuro, zlasti Sarah Schilliger, Carlotti Caciagli in Mouni Maaroufi, za dragocene razprave, ki so spodbudile raziskovalno zanimanje za tematiko skrbi.

Reference

- Abram, Sandi. 2017. Samonikla kreativna fabrika v času neoliberalne mašine kreativnih industrij. *Časopis za kritiko znanosti* 45 (270): 17–31.
- Alber, Erdmute in Heike Drotbohm, ur. 2015. *Anthropological Perspectives on Care: Work, Kinship, and the Life-Course*. London: Palgrave Macmillan.
- Anarhistična pobuda Ljubljana. 2021. *Na ruševinah kapitalizma: dokumenti iz korona-krize*. B. n. k.: Tiskarna OF Nanos.
- Avtonomne feministke. 2017. Zakaj si tako kislá, Limona? O kvirovskih in feminističnih zagatah v Rogu. *Časopis za kritiko znanosti* 45 (270): 135–150.
- avtonomni_plac. 2023. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/p/CiJ_3gHIOaR (dostopano 2. 5. 2023).

- Babić, Jasna. 2013. Metelkova, mon amour: razmislek o (ne)kulturi skvotiranja. *Časopis za kritiko znanosti* 41 (253): 12–20.
- Bajič, Blaž, Sandi Abram in Rajko Muršič. 2022. Obzorja čutnih raziskav: antropologija, umetnost in čutne transformacije. V *Občutki mest: antropologija, umetnost, čutne transformacije*, ur. Rajko Muršič, Blaž Bajič, Sandi Abram, 13–46. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Bey, Hakim. 1985. T.A.Z.: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism. URL: <https://theanarchistlibrary.org/library/hakim-bey-t-a-z-the-temporary-autonomous-zone-ontological-anarchy-poetic-terrorism> (dostopano 2. 5. 2023).
- Bey, Hakim. 1993. Permanent TAZs. URL: <https://theanarchistlibrary.org/library/hakim-bey-permanent-tazs> (dostopano 2. 5. 2023).
- Bogataj, Nevenka. 2012. Model delovanja slovenskih agrarnih skupnosti. V *Soupravljanje naravnih virov: Vaške skupnosti in sorodne oblike skupne lastnine in skupnega upravljanja*, ur. Romina Rodela, 23–37. Wageningen: Wageningen University and Research Centre.
- Bokal, Zala, Altan Jurca Avci, Zala Koleša, Katarina Kuk in Martin Valinger. 2023. URBANA TRENJA: PLAC - Participativna Ljubljanska Avtonomna Cona. *Prelom*, 31. 3 2023. URL: <https://prelom.je/article/urbana-trenja-plac-participativna-ljubljanska-avto> (dostopano 2. 5. 2023).
- Bowlby, Sophie. 2012. Recognising the Time—Space Dimensions of Care: Caringscapes and Carescapes. *Environment and Planning A: Economy and Space* 44 (9): 2101–2118. DOI: <https://doi.org/10.1068/a44492>.
- Buch, Elana. 2015. Aging and Care. *Annual Review of Anthropology* 44 (1): 277–293. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102214-014254>.
- Connolly, William E. 2013. *The Fragility of Things. Self-Organizing Processes, Neoliberal Fantasies, and Democratic Activism*. Durham, London: Duke University Press.
- Cook, Joanna in Catherine Trundle. 2020. Unsettled Care: Temporality, Subjectivity, and the Uneasy Ethics of Care. *Anthropology and Humanism* 45: 178–183. DOI: <https://doi.org/10.1111/anh.12308>.
- Daring, C. B., J. Rogue, Deric Shannon in Abbey Volcano, ur.. 2012. *Queering Anarchism: Essays on Gender, Power, and Desire*. Oakland, Edinburgh, Baltimore: AK Press.
- de la Bellacasa, María Puig. 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Delavnica d. o. o. 2022. Izhodišča za pripravo OPPN 234: Soča J v Ljubljani. URL: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/OPPN-Soca-J-Izhodisca.pdf> (dostopano 29. 5. 2023).
- Dirik, Dilar. 2022. *The Kurdish Women's Movement. History, Theory, Practice*. London: Pluto Press.
- DUTB. 2022a. Izjava za javnost.
- DUTB. 2022b. Prodaja, Posest, Zazidljiva LJUBLJANA BEŽIGRAD, 18366 m2. *Nepremicnine.net*. URL: https://www.nepremicnine.net/oglas-prodaja/lj-bezigrad-posest_6550904 (dostopano 1. 10. 2022).
- Eriksen, Thomas Hylland, 2016. *Overheating: An Anthropology of Accelerated Change*. London: Pluto Press.
- Escobar, Arturo. 2018. *Designs for the Pluriverse: Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds*. Durham, London: Duke University Press.
- Federici, Silvia. 2019. *Re-Enchanting the World. Feminism and the Politics of the Commons*. Oakland: PM Press.

- Fisher, Berenice in Joan Tronto. 1990. Toward a Feminist Theory of Caring. V *Circles of Care: Work and Identity in Women's Lives*, ur. Emily K. Abel in Margaret K. Nelson, 35–62. Albany: SUNY Press.
- Flach, Anja, Ercan Ayboğa in Michael Knapp. 2019. *Revolucija v Rožavi: Demokratična avtonomija in osvoboditev žensk v sirskem Kurdistanu*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Flaker, Vito. 2012. *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Foucault, Michel. 2008. Of Other Spaces. V *Heterotopia and the City: Public Space in a Postcivil Society*, ur. Lieven De Caeter in Michiel Dehaene, 13–30. London, New York: Routledge.
- Freeman, Jo. 1972. Tyranny of Structurelessness. *Berkeley Journal of Sociology* 17: 151–165.
- Gabauer, Angelika in Henrik Lebuhn. 2022. Introduction. New care arrangements and civic innovation. V *Care and the City. Encounters with Urban Studies*, ur. Angelika Gabauer, Sabine Knierbein, Nir Cohen, Henrik Lebuhn, Kim Trogal, Tihomir Viderman in Tigran Haas, 165–170. New York, London: Routledge.
- Gabauer, Angelika, Sabine Knierbein, Nir Cohen, Henrik Lebuhn, Kim Trogal in Tihomir Viderman. 2022. Care, Uncare, and the City. V *Care and the City. Encounters with Urban Studies*, ur. Angelika Gabauer, Sabine Knierbein, Nir Cohen, Henrik Lebuhn, Kim Trogal, Tihomir Viderman in Tigran Haas, 3–14. New York, London: Routledge.
- Glas ljudstva. 2022. Zaščititi je treba avtonomne prostore. URL: <https://glas-ljudstva.si/zahteve/177> (dostopano 2. 5. 2023).
- Golob, Robert. 2022. 100 dni vlade dr. Roberta Goloba - Pogovor s člani koalicije. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VupxhQLnQo8> (dostopano 2. 5. 2023).
- Groys, Boris. 2022. *Philosophy of care*. London, New York: Verso.
- Gutiérrez Sánchez, Isabel. 2021. Infrastructures from Below. Self-Reproduction and Common Struggle in and beyond Athens in Crisis. V *Care and the City. Encounters with Urban Studies*, ur. Angelika Gabauer, Sabine Knierbein, Nir Cohen, Henrik Lebuhn, Kim Trogal, Tihomir Viderman in Tigran Haas, 151–161. New York, London: Routledge.
- Hrvatín, Asja. 2016. *Socialno delo v avtonomnih prostorih: Vloga socialnega dela pri graditvi kontramoci*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Hrženjak, Majda. 2018. Politična etika skrbi kot alternativa. V *Razsežnosti skrbstvenega dela*, ur. Majda Hrženjak, 209–233. Ljubljana: Sophia.
- Huang, Shu-Mei. 2015. *Urbanizing Carescapes of Hong Kong: Two Systems, One City*. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books.
- Ivanova, Dara, Iris Wallenburg in Roland Bal. 2016. Care in Place: A Case Study of Assembling a Carescape. *Sociology of Health and Illness* 38: 1336–1349. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12477>.
- Janković, Zoran. 2022. Novinarska konferenca župana Zorana Jankovića. URL: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/novinarske-konference/novinarska-konferenca-zupana-zorana-jankovica-22> (dostopano 2. 5. 2023).
- Juris, Jeffrey S. 2007. Practicing Militant Ethnography With the Movement for Global Resistance in Barcelona. V *Constituent imagination: Militant investigations, collective theorization*, ur. Stephen Shukaitis in David Graeber, 164–176. Oakland: AK Press.
- Kussy, Angelina, David Palomera in Daniel Silver. 2022. The Caring City? A Critical Reflection on Barcelona's Municipal Experiments in Care and the Commons. *Urban Studies* 60 (11): 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1177/00420980221134191>.
- Lawson, Victoria. 2007. Geographies of Care and Responsibility. *Annals of the Association of American Geographers* 97 (1): 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00520.x>.

- Lefebvre, Henri. 2013. *Produkcija prostora*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Makarovič, Marija. 1999. Prispevek k zbiranju ledinskih in parcelnih imen: Na primeru izročilne pogodbe iz Orehovice. *Traditiones* 28 (1): 293–298.
- McKie, Linda, Susan Gregory in Sophia Bowlby. 2002. Shadow Times: The Temporal and Spatial Frameworks and Experiences of Caring and Working. *Sociology* 36 (4): 897–924. DOI: <https://doi.org/10.1177/003803850203600406>.
- Mee, Kathleen. 2009. A Space to Care, a Space of Care: Public Housing, Belonging, and Care in Inner Newcastle, Australia. *Environment and Planning A: Economy and Space* 41 (4): 842–858. DOI: <https://doi.org/10.1068/a40197>.
- Mignolo, Walter D. 2007. Delinking. The Rhetoric of Modernity, the Logic of Coloniality and the Grammar of De-coloniality. *Cultural Studies* 21 (2–3): 449–514. DOI: <https://doi.org/10.1080/09502380601162647>.
- Milligan, Christine in Janine Wiles. 2010. Landscapes of Care. *Progress in Human Geography* 34 (6): 736–754. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132510364556>.
- Mody, Perveez. 2020. Care and Resistance. *Anthropology and Humanism* 45: 194–201. DOI: <https://doi.org/10.1111/anh.12301>.
- Muršič, Rajko. 2011. *Napravi sam: Nevladna samonikla prizorišča, tvornost mladih in medgeneracijsko sodelovanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Muršič, Rajko. 2012. *Na trdna tla: Brezsrarni pregled samoniklih prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*. Tolmin, Koper: Ustanova nevladnih mladinskega polja Pohorski bataljon.
- Parr, Hester in Chris Philo. 2003. Rural Mental Health and Social Geographies of Caring. *Social and Cultural Geography* 4 (4): 471–488. DOI: <https://doi.org/10.1080/1464936032000137911>.
- Pickerill, Jenny in Paul Chatterton. 2006. Notes Towards Autonomous Geographies: Creation, Resistance and Self-Management as Survival Tactics. *Progress in Human Geography* 30 (6): 730–746. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132506071516>.
- PLAC. 2022. Nov avtonomni prostor v Ljubljani odpira vrata. Izjava za javnost.
- Poljak Istenič, Saša. 2019. Participatory Urbanism: Creative Interventions for Sustainable Development. *Acta Geographica Slovenica* 59 (1): 127–140. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.5142>.
- Santos, Boaventura de Sousa. 2016. *Epistemologies of the South: Justice against Epistemicide*. London, New York: Routledge.
- Sarican, Elif in Dilar Dirik. 2022. Hevaltî - Revolutionary Friendship as Radical Care. *Performingborders e-journal* 2: 43–45.
- Schilliger, Sarah. 2022. Städtische Care-Infrastrukturen zwischen Küche, Kinderspielplatz und Kita. *sub/urban* 10 (2–3): 171–183. DOI: <https://doi.org/10.36900/suburban.v10i2/3.818>.
- Seo, Bo Kyeong. 2020. *Eliciting Care: Health and Power in Northern Thailand*. Madison: University of Wisconsin Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv10h9dt1>.
- Tamše, Danijela. 2013. Militantno raziskovanje: Nov narativ za dekriminalizacijo vstajništva. *Časopis za kritiko znanosti* 41 (254): 177–188.
- Tekošina Anaršist. 2022. Tekmil: A Tool for Collective Reflection. URL: <https://avtonom.org/en/freenews/tekmil-tool-collective-reflection> (dostopano 2. 5. 2023).
- The Care Collective. 2020. *The Care Manifesto. The Politics of Interdependence*. London, New York: Verso.
- Tronto, Joan C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York, London: New York University Press.

- Tsvadaroglou, Charalampos, Chrysa Giannopoulou, Chryssanthi Petropoulou in Ilias Pistikos. 2019. Acts for Refugees' Right to the City and Commoning Practices of Care-tizenship in Athens, Mytilene and Thessaloniki. *Social Inclusion* 7 (4): 119–130. DOI: <https://doi.org/10.17645/si.v7i4.2332>.
- Vasudevan, Alexander. 2017. *The Autonomous City. A History of Urban Squatting*. London, New York: Verso.
- Vezeau, Toni M. in Carole Schroeder. 1991. Caring Approaches: A Critical Examination of Origin, Balance of Power, Embodiment, Time and Space, and Intended Outcome. V *Anthology on caring*, ur. Peggy L. Chinn, 1–16. New York: National League for Nursing Press.
- Weaver, Timothy. 2017. Urban Crisis: The Genealogy of a Concept. *Urban Studies* 54 (9): 2039–2055. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098016640487>.
- Wright, Will. 1992. *Wild Knowledge: Science, Language, and Social Life in a Fragile Environment*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Zechner, Manuela 2021. *Commoning Care and Collective Power, Childcare Commons and the Micropolitics of Municipalism in Barcelona*. Dunaj, Linz, Berlin, London, Málaga, Zürich: transversal texts.
- Zechner, Manuela. 2022. Childcare Commons: Of Feminist Subversions of Community and Commune in Barcelona. *Ephemera: Theory & Politics in Organization* 22 (2): 19–49.
- Zeneli, Urtesë. 2023. *Brez naslova*. Kratek dokumentarni film.
- Zukin, Sharon. 2010. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Žagar, Igor Ž. 2021. V leri ali včasih si je treba umazati roke. *Delo: Sobotna priloga* (7. 8. 2021). URL: <https://www.delo.si/sobotna-priloga/v-leru-ali-vcasih-si-je-treba-umazati-roke>.

Squatting and Direct Urban Space Care: The Case of the Participatory Ljubljana Autonomous Zone (PLAC)

This paper explores the understanding and workings of Ljubljana's squatter community. Through an ethnographic study of the Participatory Ljubljana Autonomous Zone (PLAC), a former workers' canteen, the author seeks to understand how the spatialisation of care within, through, and for the landscape fosters expressions of solidarity and interconnectedness in the daily lives of the squatter community and beyond.

The introduction highlights the concept of direct care for urban spaces and its interplay with social movements and autonomous spaces. Direct care entails a political action where individuals or groups, through constant reflection and self-criticism, endeavour to enact care based on principles like direct democracy, self-organisation, non-hierarchy, and mutual aid.

Direct care is exemplified by the autonomous space PLAC, where an alternative model of care is attempted. This model is based simultaneously on

grassroots care for the autonomous space and on community care. In its first year of operation, squatters faced challenges such as political coordination, content planning, and identifying suitable occupation spaces. The text presents the internal practises of PLAC's direct care work, focusing on the interpersonal and power relations within the squatter community. In particular, the "awareness group" and the "reflection institute" are described as strategies for promoting equality, justice and empowerment, as well as addressing conflicts.

In the final section, the author discusses the various dimensions of care with special attention given to the democratisation of care as the realisation of core principles such as pluralism, communication, trust, respect, and solidarity. To understand PLAC as an infrastructure of care, the author proposes the notion of "caring within". This concept refers to the spatialisation of care in, through and for the landscape as an experience of solidarity and relationships in the everyday material existence of both humans and non-humans.